

İMÂM MÂLİK'İN METODOLOJİSİNDE SAHABÎ KAVLİNİN DELİL DEĞERİ*

Arş. Gör. Recep ÖZDEMİR**

Öz

Sahabenin fikhî konulardaki görüşlerini ifade etmek için kullanılan bir tabir olan sahabî kavli, fıkıh usulünün kaynakları arasında yer alan bir delildir. Birçok müçtehit gibi İmâm Mâlik de hüküm istinbatında sahabî kavlini dikkate almış; genel olarak sahabî kavline göre amel etmiştir. İmâm Mâlik'in fıkıh sistematüğinde sahabî kavli belli kriterler çerçevesinde hüccet olarak kullanmıştır. İmâm Mâlik, sahabî kavlini daha çok sünnet bağlamında değerlendirmiş; red ve kabul açısından sahabî kavlini farklı şekillerde ele almış; özellikle amel-i ehl-i Medine deliliyle bağlantılı olarak sahabe kavlini ciddi bir kritiğe tabi tutmuştur.

Anahtar kelimeler: İmâm Mâlik, İslâm Hukuku, Sahâbe, Sahâbî Kavli, Kaynak Değeri.

Source Authoritativity of Companions' View in Imam Malik's Methodology

Abstract

The term "The companions' view" which is used to express views of the companions in juridical issues is a proof among the sources of fiqh procedure. Like many mujtahids, Imam Malik also took the companions' view into consideration in obtaining provisions; he has acted according to the companions' view in general. In Imam Malik's fiqh system, the companions' view has been used as evidence in accordance with certain criteria. Imam Malik evaluated the companions' view in the context of Sunna; he has examined the companions' view in different ways in terms of rejection and acceptance; particularly in connection with Madinan Amal he has been subjected the companions' view to serious critic.

Keywords: Imam Malik, Islamic Law, The Companions of the Prophet, Companions' View, Source Authoritativity.

1. Giriş

İmâm Mâlik, hüküm istinbatı konusunda İmâm Şafii gibi müstakil bir eser

* Bu makale yazarın 2012 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "İmâm Mâlik ve Sahabe Kavline Yaklaşımı" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

**Adıyaman Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı, rozdemir@adiyaman.edu.tr

telif etmemiştir¹. Bununla birlikte, ondan rivayet edilen eserlerde yer alan usûl konusundaki açıklardan ve kendisinden intikal eden fûr'u fıkıhla ilgili konulardan hareketle onun hüküm istinbat metodunun ana hatlarına ulaşmak mümkündür².

İmâm Mâlik fıkıh metodolojisinin genel kaidelerini ayrıntılı olmamakla bizzat kendisi tespit etmiştir. Muvatta' ve Müdevvene'de nakledilen içtihadlar, hem İmâm Mâlik'in fıkıh metodoloji hakkında bilgi vermekte hem de fıkıhın genel yapısında sonraki dönemlerde meydana gelebilecek keskin farklılaşmaların önüne set çekmektedir³.

İmâm Mâlik'in fıkıhı daha çok yaşanan durumlara paralel olarak gelişme göstermektedir. Onun farazî meselelerin kendisine sorulmasından hoşlanmadığı çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır. Söz gelimi, talebelerinden Esed b. Furat (ö. 213)'ın derslerinde çokça farazi mesele sorması üzerine, kendisine Irak'a gitmesini tavsiye ettiği rivayet edilmektedir⁴. İmâm Mâlik'in farazi meseleler karşısındaki böyle bir tavır sergilemesi onun fıkıhının daha çok günlük hayatı ilgilendiren olaylarla ilgili olduğunu göstermektedir⁵.

İmâm Mâlik mücerret re'ye seleflerinin görüşleri arasında bir tercihte bulunmak şeklinde başvurmaktadır⁶. İmâm Mâlik'ten gelen bir rivayet, Mâlik'in içtihadında re'yden kopuk olmadığını; fakat re'yden kasdının seleflerinin içtihatlarından hareketle tercihte bulunmak ya da içtihatları yorumlamak olduğunu göstermektedir⁷. İmâm Mâlik mücerret re'y konusunda şöyle der:

“Şu kitapta (Muvatta') bulunanların çoğu re'ydir. Yemin ederimki bunlar bana ait re'y değil; ilim, fazilet ve takvâ sahibi üstadlarımdan duyduklarımdır. Bu üstadların sayısı çok olduğu için, bunlara re'y dedim.(...) Burada الأمر المجتمع عليه dediklerim, ilim ve fıkıh sahibi âlimlerin ittifakla kabul edip, ihtilaf etmedikleri mesâildir. الأمر الذي ادركت عليه الناس و أهل العلم ببلدنا veya الأمر عندنا dediklerim bizde halkın tatbik ettiği, hükümlerin buna göre verilegeldiği, avam-havas herkesin bildiği hükümlerdir. 'Be'du ehli ilmi' dediklerim, âlimlerin

¹Ebû Zehre, Muhammed, *Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû, Kahire 1952, 213; Zeydan, Abdülkerim, el-Medhal li Dirâseti'l-Şerîati'l-İslâmiyye, Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire 2001, 163; Karaman, Hayreddin, İslâm Hukunda İctihat, MAÜİF Yay., Ankara 1975, 133.*

²Ebû Zehre, Muhammed, *Mezhepler Tarihi, (çev.: Sibğatullah Kaya), Birim Yay., İstanbul 1993, 412.*

³Hafif, Ali, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ, Dâru'l-Fikrîl-Arabî, Kahire, 1999, 260-261.*

⁴Kadı İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takribu'l Mesâlik li-Ma'rîfeti A'lemi Mezhebi Mâlik, Rabâd, 1965, II,285.*

⁵Kadı İyâz, II,285.

⁶Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad, 134.*

⁷Muvatâ'da İmâm Mâlik'in re'ye meyilli olduğunu gösteren rivâyetler vardır. Bunlardan birisi şu şekildedir: "Hatayla kırılan kemik hakkında Rasulullah'm miktarını belirttiği bir diyet miktarı varsa o ödenir. Fakat kemik hakkında Rasulullah'm miktarını açıkladığı bir diyet yok ve bu hususta bir sünnet de belirlenmiş değilse diyetin miktarı içtihad ile belirlenir" Mâlik b. Enes Ebi Abdillah, *Muvatta'(Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leyî, I-II)*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, Hadis No: 2470, II, 421. İmâm Mâlik'e ait içtihat örnekleri için bakınız: Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukunda İctihat,135-136.*

görüşleri içinde benim beğenip tercih ettiklerimdir. Onlardan duymadıklarımın gelince, içtihat ettim, mülâkî olduklarımın mezhepleriyle kendi re'yimi karşılaştırdım ki haktan ve Medîne ahâlisinin mezhebinden uzaklaşmış olmayayım”⁸.

İmâm Mâlik'in fıkıh metodolojisinde Kur'ân dışında kalan naklî deliller genelde sünnet ana başlığı altında değerlendirilmektedir. Sünnet kavramı geniş bir kullanım alanına sahip olduğundan dolayı İmâm Mâlik'in fıkıh metodolojisinde sahâbî kavli ve amel-i ehl-i Medîne gibi doğrudan nakle dayanan delilleri sünnet kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir⁹. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak İmâm Mâlik'in fıkhında Kitap ve merfu' hadis anlamında sünnette herhangi bir delil bulunmadığı hususlarda sahâbî kavli sünnetmiş gibi telakki edilmektedir¹⁰. İmâm Mâlik'in Muvatta'da her konuya başlarken, önce merfu' hadislere hemen peşinden mevkûf haberlere yer vermekte; hüküm istinbatında rivayet mahsullerini geniş bir çerçevede ele almaktadır¹¹. Özetle, İmâm Mâlik'in fıkıh yapısında sünnet çok farklı bir kullanışa sahiptir. Hatta onun bütün içtihatlarının sünnete dayandığı bile ifade edilmektedir¹².

Sünnet ana başlığı altında değerlendirmeye tâbi tutulan amel-i ehl-i Medîne, İmâm Mâlik fıkhını diğer mezhep imamların fıkhundan ayıran en önemli delildir. Medîne ehlinin amelîne verdiği özel değer sebebiyle, bu delil tamamen İmâm Mâlik'e nisbet edilir olmuştur¹³.

İmâm Mâlik'in içtihatındaki yöntemi aslî deliller bakımından diğer mezhep imamlarıyla uygunluk arzetmesine karşın, fer'î meseleler konusunda bazı farklı durumlar söz konusudur. İmâm Mâlik, herhangi bir meselenin hükmünü çıkarırken öncelikle Kur'ân¹⁴, sünnete¹⁵ başvurmaktadır. O, bu iki kaynaktan herhangi bir delil bulmadığı zaman hükme ulaşmak için amel-i ehl-i Medîne çerçevesinde değerlendirilen ve Medinelilerin ittifakıyla oluşan ve sadece kendisi tarafından delil olarak kabul edilen Medineliler'in icmâ'ı şeklinde isimlendirilen icmâya¹⁶ başvurmaktadır. İmâm Mâlik, “el-emru muctemeun’

⁸ Kadı İyâz, I, 192- 194.; Khalidi, Smain, “Muhteva Muvatta’i Mâlik ve Menhecuhü fı’l-Hâdis” Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007, S.: 5, 101; Karaman, İslam Hukukunda İctihad, 135

⁹ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 134; Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, 223.

¹⁰ Aktepe, 221.

¹¹ Misal olarak bkz.: İmâm Mâlik, *Muvatta'*, Leys Rivâyeti, I, 6-7-8-9; Aktepe, 221.

¹² Hâfif, 261.

¹³ Aktepe, 223.

¹⁴ Hudarî, Muhammed, *Târîhu Teşrî'i İslâmî*, Mektebetu Ticâriyyeti'l Kubrâ, Kahire, 1971, 241; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 412; Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 133.

¹⁵ Ebû Zehre, *Muhammed, Târîhu Mezâibi'l İslâmî, Dâru'l Fikri'i Arabî, Kahire*, 1989, II, 425; Hudarî, 241; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 414; Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 133; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, MÜİFAV Yay., İstanbul trs., 405.

¹⁶ Razi, Fahreddin, *el-Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fikh*, Müessesetü'l Risâle baskısı. trs., IV, 162; Atar, 405.

aleyh" tabiriyle sık sık bu icmâdan bahsederek bunu bir delil olarak kabul etmiştir¹⁷.

İmâm Mâlik'in içtihat usûlünde Kur'an ve sünnetten sonra gelen en önemli delil amel-i ehl-i Medîne'dir¹⁸. Birçok müellif, İmâm Mâlik'in içtihad ederken dayandığı delilleri sıralarken üçüncü sırada icmânın yerine amel-i ehl-i Medîne'yi zikretmesi, bu delilin icmâyı da kapsadığını gösterdiği gibi ameli ehl-i Medîne'nin kıyasa takdim edilmesi onun icmânın yerine kullanıldığını göstermektedir¹⁹.

İmâm Mâlik, fıkıh metodojisinde kıyas delili de önemli bir mevkiye sahiptir²⁰. Kıyas delilinin deliller hiyerarşisindeki yeri Mâlikî fakihlere göre tartışmalıdır. Bazıları kıyası dördüncü²¹, bazıları da altıncı sırada zikretmiştir.²² Ayrıca kıyas delilinin re'y başlığı altında ele alındığı da zikredilmektedir.²³ Kısaca İmâm Mâlik, bir meselenin hükmü hakkında kitapda, sünnette, sahâbî sözünde, Medîne halkının icmâında bir delil bulamadığı zaman mücerret re'y ile içtihat ediyor ve bu içtihadında kıyası kullanıyordu²⁴ İmâm Mâlik, hüküm istinbatında yukarıda zikrettiğimiz delillerden başka istihsân²⁵, örf ve âdet²⁶, mesâlih-i mürsele²⁷ ve sedd-i zerayi²⁸ delillerine de müracat etmektedir²⁹.

2. Sahâbî Kavlinin Tanımı ve Delil Değeri

Sahâbe kelimesi, ص-ح-ب kök harflerinden türemiş bir mastar olup sözlük anlamı itibariyle arkadaşlık yapmak, yarenlik yapmak, dostluk etmek manalarına gelmektedir³⁰. Sahâbe kelimesinin manasına yakın kullanılan ashâb kelimesi de ص-ح-ب kök harflerinin iştikakından doğan sâhib kelimesinin çoğuludur³¹.

¹⁷ Râzî, IV, 162; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

¹⁸ Zeydan, *Medhal*, 163.

¹⁹ Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 426; Hudarî, 241; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 415; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

²⁰ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 416.

²¹ Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

²² Kattân, *Menna'*, *Tarih-u Teşri' İslâm*, Riyâd 1996, 355

²³ Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

²⁴ Kattân, 355; Aktepe, 185.

²⁵ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 417; Zerkâ, Mustafa Ahmed, *İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, Hazırlayan: Ali Pekcan, Rağbet Yay., İstanbul, 2007, 109; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

²⁶ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 421; Atar, 405;

²⁷ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 417; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 194.

²⁸ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 418.

²⁹ Atar, 405.

³⁰ Zebidî, Muhammed Muttedâ Huseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Kuveyt, 1965, III, 185; Curcânî, Ali ibn Muhammed Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rifat*, Beyrut 1985, 137.

³¹ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 186.

Hadis ilminde sahabe, örfen Hz. Peygamber'i gören ve onunla uzun bir zaman geçiren fakat ondan bir şey aktarması şart olmayan kimseye denir³². Fıkıh usulünde sahabe kavramı daha dar bir çerçevede ele alınmaktadır. Usulde sahabe, iman etmek kaydıyla örfen arkadaş sayılabilecek kadar Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş kimseye denir³³. Usulde sahabe kavramının dar bir çerçevede değerlendirilmesinin sebebi, kendilerinden şeriatın alınacağı kimselerin, en azından peygamberle arkadaş denilebilecek kadar bir müddet birlikte olmayı gerektirecek kadar uzun bir süre Hz. Peygamber'in yanında bulunmayı gerektirmesidir³⁴.

Sahâbî kavli ise, sahâbe görüşü, sahâbe içtihadı, sahâbe fetvası başlığı altında ele alınan; sahâbenin, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki bir dönemde, nasta hükmü bulunmayan bir meselenin hükmü konusunda belirtmiş olduğu görüşünü, yani sahâbenin içtihadını ifade etmek üzere kullanılan bir tabirdir³⁵. Sahâbî sözünü ifade etmek için yaygın olarak kavlü's-sahâbî ve mezhebü's-sahâbî tabirleri de kullanılmıştır. Fetva's-sahâbî ve hükmü's-sahâbî gibi tabirler de bu kapsamda değerlendirilmiştir³⁶.

Sahâbî kavlinin hüküm istinbatında delil olup olmadığı konusu usûl âlimleri tarafından tartışılmış; delil değeri konusunda ihtilaflar meydana gelmiştir. Bu ihtilafların ana sebebi, sahâbî kavlinin, sonraki dönem müctehitleri için bağlayıcı bir hüccet olup-olmadığı, ya da en azından delil olarak kabul edilip edilmemesidir. Bütün fakihler içtihadî meselelerde sahâbî görüşünün, ister imam, ister hâkim, isterse müftî olsun diğer müctehit sahâbîler için hüccet olmadığı ve sahâbenin bir konuda ittifak etmesiyle oluşan cehrî ve sukutî icmanın sonraki nesiller için hüccet olduğu fikrinde ittifak etmişlerdir. Bu konuda doktrinde tartışılan husus, sahâbe arasında muhalefet ya da muvafakat gördüğüne dair bir iz taşımaksızın sonraki dönemlerde nakledilip yaygınlık kazanan sahâbî görüşlerinin sonraki nesiller için hüccet olup olmamasıdır. Bu konuda da sahâbî kavlinin mutlak olarak hüccet olması, mutlak olarak hüccet olmaması ve sadece kıyasla bilinmeyen hususlarda hüccet olması şeklinde üç farklı yaklaşım tarzı ortaya çıkmıştır³⁷.

³² Curcânî, *Ta'rifât*, 137.

³³ İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali İbn Said, *İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm(I-VIII)*, (nşr. Ahmet Muhammed Şakir), Beyrut trs., V, 89; Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ el-Hanbelî, *Udde fî Usûli'l-Fıkh(I-V)*, Riyad 1990, III, 988; Karâfi, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs, *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl(I-IX)*, Mekke trs., VII, 2908; Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahavar b. Abdullah, *Bahrul Mühit fî Usûli'l-Fıkh(I-VI)*, Kuveyt, 1992, IV, 301; Apaydın, H. Yunus, "Sahâbî Kavli", DİA, C. XXXV, s. 500-504, İstanbul, 2008, 500.

³⁴ Apaydın, H. Yunus, "Sahâbî Sözünün Hukuki Değeri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, (323-353), Kayseri, 1990, 324.

³⁵ Cuveynî, *Burhân*, I, 649.

³⁶ Apaydın, "Sahâbî Kavli, 500.

³⁷ İsnevî, Abdurrahman b. Hasan, *Temhîd fî Tahrîci'l-Furui' ala'l-Usûl*, thk. Muhammed Han Heytû, Muessetu'l-Risale, Beyrut, 1981, 499; Apaydın, "Sahâbe Sözünün Hukuki Değeri", 324.

Sahâbî kavli, birçok müctehide göre, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir. Kavli-i kadîminde İmâm Şâfiî³⁸, Ebû Hânîfe³⁹, Ahmed b. Hanbel⁴⁰, Ebû Said Berdâî (ö. 317)⁴¹, Ebû Yusuf(ö. 182)⁴², İmâm Muhammed (ö. 189)⁴³, Ebu Bekr er-Razi (ö. 313)⁴⁴, Cürcânî(ö. 816), Ebu Zeyd Debûsî (ö. 430)⁴⁵, Pezdevî (ö. 382)⁴⁶, Serahsî (ö. 390)⁴⁷, Ebü Bekir el-Cassâs⁴⁸, Şirazî (ö. 476), İbn Kayyim (ö. 751)⁴⁹, Zerkeşi(ö. 794)⁵⁰, Şâtıbî(ö. 790)⁵¹ ve Hanefilerden bir grup müctehid sahâbe kavlinin hüccet olduğu görüşünü kabul etmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre sahâbî, ileri sürdüğü görüşü Peygamberden veya ondan işitenden işitmiş olabilir⁵².

Bazı müctehidler de sahâbî kavlini, kıyasla bilinmeyen durumlarda delil olarak kabul etmektedirler. Bu görüşü Hanefîlerin çoğunluğu, kavli cedidinde İmâm Şâfiî ve bazı Şâfiî usûlcüler tercih etmektedir⁵³.

Kavli-i cedidinde İmâm Şâfiî⁵⁴, Kerhî (ö. 340)⁵⁵ Mutezilî âlim Ebü'l Hüseyin el-Basrî (ö. 432)⁵⁶ İbn Hazm (ö. 456)⁵⁷, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478)⁵⁸,

³⁸ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Neş. Ed. Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, Trs., 596-597; İsnevî, *Temhîd*, 499;Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, II, 367-369; Ebû Zehre, Muhammed, Şâfiî; *Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fikhuhû*, Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1978, 321; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 139; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 501-502; Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa, *Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fikh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 256; Cüveynî, *Burhân*, II, 1362; Habbâzî, Celâleddîn Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğni fi Usûli'l-Fikh*, Mektebetu Turasiyye Arabiyye, Mekke, 1403, 266.

³⁹ Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Asl(I-VI)*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1995, II, 27-27; Şerahsî, *Usûl*, II, 106; Pezdevî, Fahrû'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefî, *Kenzu'l Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl(Usûlu'l-Pezdevî)*, Karâçî, trs., 232; İbn Abdilber, *el-İntikâ'*, 142; Debûsî, *Takvîmü'l Edille*, 256; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450;Ebû Zehre Muhammed, *Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fikhuhû* Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1947, 344.

⁴⁰ Ebû Ya'lâ, *Udde*, III, 1000; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 142; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 502.

⁴¹ Pezdevî, II, 927; Debûsî, 256; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Habbâzî, 267; Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, 345.

⁴² Debûsî, 256; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Atar, 93

⁴³ Debûsî, 256; Atar, 93

⁴⁴ Âmidî, *İhkâm*, IV, 182.

⁴⁵ Debûsî, 257; Atar, 93

⁴⁶ Pezdevî, *Usûl*, 234; Atar, 93.

⁴⁷ Serahsî, *Usûl*, II, 105-107;Ebû Zehre, *Ebu Hanîfe*, 347.

⁴⁸ Atar, 93.

⁴⁹ İbn Kayyim, I, 67.

⁵⁰ Zerkeşi *Bahru'l-Mühit*, IV, 299.

⁵¹ Şâtıbî, *Muvâfakât*, IV, 446.

⁵² Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Atar, 93.

⁵³ Bu durum İbn Abbâs'dan rivâyet edilen rivâyette açıkça görülmektedir. Rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir: " Her kim kendini ya da çocuğunu kesmeyi adarsa, bir oğlak kessin." Bu rivâyet kıyasa aykırıdır. Bazı Hanefîler'e göre kıyasa aykırı sahâbî kavli, kıyasa mukaddemdir. Geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450.

⁵⁴ Abdülazîz Buharî, III, 217.

⁵⁵ Pezdevî, III, 927;Debûsî, 256; Habbâzî, 266;Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, 345; İzmirlî, 148;Atar, 93.

⁵⁶ Ebû Huseyin, *Mu'temed*, II, 172-174; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 502.

⁵⁷ İbn Hazm, *İhkâm*, VI, 73-74;Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 567.

⁵⁸ Cüveynî, *Burhân*, II, 1359; Apaydın, "Sahâbî Kavli, 503.

Gazâlî (ö. 505)⁵⁹, Hanbelî usûlcu İbn Akil (ö. 513)⁶⁰, Fahreddin er-Râzî (ö. 544)⁶¹, Âmidî (ö. 631)⁶², İbn Hâcib (ö. 643), Beyzâvî(ö. 685)⁶³, Şevkânî (ö. 1250)⁶⁴ gibi âlimlerin aralarında bulunduğu bir kesime göre sahâbî kavli mutlak olarak hüccet değildir. Bu âlimlere göre sahâbî de bir insandır, hata edebilir. Dolayısıyla bunların her görüşü hüccet olarak kabul edilemez⁶⁵. Eşâriilerin, Mu'tezîlenin ve sonraki dönem Hanefîlerin görüşü de bu şekildedir⁶⁶.

3. İmâm Mâlik'in Fıkıh Usûlünde Sahâbî Kavlinin Yeri

İmâm Mâlik'in öğreniminin ve çalışmalarının ilk yıllarında sahâbe fetvalarını, istinbat ettikleri meseleleri öğrenmeğe çok meraklı olması; bu merak sebebiyle Abdullah b. Ömer(ö.34)'in fetvalarını, azadlısı Nâfi(ö. 117)'den öğrenmeğe önem vermesi sahâbî kavlinin onun için önemli bir delil olduğunu göstermektedir.⁶⁷ Nitekim İmâm Mâlik'in aynı sebepten dolayı Medîne'nin yedi fâkihi olarak bilinen Fukaha-i Seb'a'dan ilim aldığı; onlara sahâbenin fetvaları hususunda soru sorduğu, ayrıca aynı hassasiyetten dolayı Zeyd b. Sabit(ö. 45), Hz. Aişe (ö. 59) gibi sahâbîlerin fetvası konusunda uzman olduğu zikredilmektedir⁶⁸.

İmâm Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbî kavlinin yerini ve hem sıralama hem keyfiyeti açısından konumunu belirleyebilmek için öncelikle bu delilin İmâm Mâlik'in başvurduğu diğer deliller arasındaki yerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Buna göre İmâm Mâlik, herhangi bir meselenin hükmünü araştırırken öncelikle sırasıyla Kur'an⁶⁹, sünnet⁷⁰ ve icmâya⁷¹ başvurmaktadır. Bunlardan bir hüküm bulmadığı zaman kıyasa müracaat etmektedir⁷².

⁵⁹ Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Apaydın, "Sahabi Kavli", 502.

⁶⁰ İbn Akil, , Ali b. Akil b. Muhammed el-Bağdadî el-Hanbelî, *el-Vâdih fi Usûli'l-Fıkh(I-V)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Muessetu'l Risâle, Beyrut, 1999 V, 228; Apaydın, "Sahabi Kavli", 502.

⁶¹ Râzî, IV, 174.

⁶² Âmidî, *İhkâm*, IV, 182-184.

⁶³ Cezerî, Şemseddin Muhammed b. Yusuf, *Mi'râcu'l-Minhâc Şerhi Minhâci'l-Vusûl ile 'İlm(I-II)*, thk. Şabân Muhammed İsmâil, Kahire, 1993, II, 240.

⁶⁴ Şevkânî, II, 394.

⁶⁵ İzmirli, 147; Atar, 93.

⁶⁶ Ebû Huseyin, *Mu'temed*, II, 172-174; İzmirli, 147.

⁶⁷ Ebû Zehre, *Mâlik*, 328; Özel, 511.

⁶⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 328-329; Özel, "Mâlik b. Enes", 511.

⁶⁹ Zehra, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 424; Hudarî, 241; Kattân, 352; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 412; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 133; Atar, 405;

⁷⁰ Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 425; Hudarî, 241; Kattân, 353; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 414; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 133; Atar, 405;

⁷¹ Râzî, IV, 162; Karâfî, *Şerhu Tenkihî'l-fusûl*, 226; Atar, 405.

⁷² Kadî İyâz, I, 76, 94; Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 417; Hudarî, 241-43.

Zikredilen bu dört delil, genelde İmâm Mâlik'in aslı delilleri olarak zikredilmektedir. Bu delillerden sonra zikredilen amel-i ehl-i Medîne ise fer'î delillerin başında zikredilmektedir⁷³.

İmâm Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbî kavli ise aslı delillerden ve fer'î delillerin ilki olan amel-i ehl-i Medîne'den sonra bazen altıncı sırada bazen de dördüncü sırada yer alan kıyas delilinin yerine dördüncü sırada zikredilmektedir⁷⁴. İmâm Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbî kavli bazen de müstakil bir delil olarak değil sünnet içinde telakki edilmektedir⁷⁵. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak İmâm Mâlik'in metodolojisinde sahâbî kavli amel edilmesi vacip olan bir delil olarak değerlendirilmiştir⁷⁶.

İmâm Mâlik Muvatta'da âyetlere, hadîslere yer verdiği gibi sahâbî kavline ve fetvalarına da yer vermiştir⁷⁷. İmâm Mâlik'in Muvatta'da 600 mûsned hadîse karşılık 613 sahâbe fetvasına yer vermesi, hem onun sahâbî kavliyle amel ettiğini hem de sahâbî kavlinin sünnetten bağımsız ya da onu destekleyen bir delil olarak kabul ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir⁷⁸.

Delil hiyerarşisi açısından İmâm Mâlik'in fıkıhında sahâbe kavli, sübutu kat'î olan Kur'ân, hadîs ve bazen Medîne'nin bazen de ümmetin ittifakıyla meydana gelmiş icmâdan aşağı; içtihadı açık alanlar olan kıyas, istihsan, sedd-i zeria gibi delillerden üstün bir mertebede yer almaktadır. İmâm Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbî kavli sübutunun zayıflığı ya da sağlamlığına göre delillerin sıralanması açısından konumu değişmektedir.

A. İmâm Mâlik'e Göre Sahâbî Kavlinin Delil Değeri

Sahâbî kavlinin İmâm Mâlik'e göre hüccet olup olmadığı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisine göre sahâbî kavli, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir⁷⁹. Bu görüş sahiplerine göre İmâm Mâlik, sahâbî kavlini mutlak hüccet olarak kabul eden Pezdevî, Serahsî, Ebû Bekir el-Cassas gibi âlimlerin oluşturduğu gurubun içerisinde yer almaktadır⁸⁰.

Diğer bir görüşe göre İmâm Mâlik prensipte sahâbî kavliyle amel etmekle

⁷³ Zeydan, *Medhâl*, 163.

⁷⁴ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezahibi'l-İslâmî*, II, 427; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 416; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

⁷⁵ Hafîf, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 263; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134.

⁷⁶ İmâm Mâlik'in metodolojisinde Sahâbe kavli bir delil olarak bazen dördüncü sırada bazen de altıncı sırada zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezahibi'l-İslâmî*, II, 427; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

⁷⁷ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II, 409; II, 88; II, 131; I, 100-101; I, 342; I, 341.

⁷⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 330-331.

⁷⁹ Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Ebû Zehre, *Târîhu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 428; Ebû Zehre, *Mâlik*, 328; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405; Apaydın, "Sahâbî Kâvli", 501.

⁸⁰ Atar, 93.

birlikte Kur'ân'nın zahirine, kıyasa ve amel-i ehl-i Medîne'ye aykırı olan durumlarda sahâbî kavlini hüccet olarak kabul etmez. Bu görüşe göre sahâbî kavli mevsukiyet açısından haber-i vâhid konumunda olup, kıyasa, amel-i ehli Medîne'ye ve Kur'ân'nın zahirine takdim edilmemektedir⁸¹.

İmâm Mâlik'in sahâbî kavliyle amel ettiğini benimseyen genel kanaate aykırı olan bu görüş Kâdî Abdulvahhâb⁸²'a nisbet edilmektedir. Abdulvahhâb'a nisbet edilen bu görüş Zerkeşi tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

"Abdulvahhâb, sahâbe kavlinin mutlak olarak hüccet olmadığı hususundaki görüşünün sahih olduğunu ve bunu Mâlik'in görüşünün gerektirdiğini iddia eder. Çünkü Mâlik içtihadın vucubiyetini ve sahih bir nazarın gerektirdiği ittibâyı kabul etmektedir. Mâlik der ki: Sahâbenin ihtilafında sınır yoktur. Sahâbenin ihtilafında ya hata ya da sevab vardır"⁸³.

Abdulvahhâb'a nisbet edilen yukarıdaki görüşün sadece sahâbe arasındaki ihtilafı konular için söz konusu olduğu görülmektedir. Zira, doğrudan İmâm Mâlik'e izafe edilen "Sahâbenin ihtilafında ya hata ya da sevab vardır." cümlesi başka bir kaynakta daha zikredilmektedir. Söz konusu eserde şu ifadeler yer almaktadır: "Eşheb şöyle dedi: Mâlik'e ashâb arasındaki ihtilaf hakkında soruldu. O da şöyle dedi: "Ya sevabdır ya da hata. Bu konuda araştırm"⁸⁴. "Mâlik İbn Kâsım'a hitaben sahâbenin ihtilafı konusunda şöyle dedi: "Hatadır ya da sevabdır. Sana düşen bu hususta içtihat etmektir"⁸⁵.

Sahâbe arasındaki ihtilaf konusunda Mâlik'in içtihat etmeyi uygun görmesinin gerekçesi, hakkında ihtilaf edilen hususun sadece bir hükme ihtimali olmasıdır. Hakkında ihtilaf edilen husus aynı anda hem doğruya hem hataya ihtimali yoktur. Bu konuda İmâm Mâlik şöyle der: "Hak(doğru) ancak bir tanesindedir. İki ihtilafı konunun aynı anda doğru olması mümkün değildir. Hak ve doğruluk sadece birisindedir"⁸⁶.

İmâm Mâlik bazı durumlarda sahâbî kavliyle amel etmediği vaki olsa bile Kâdî Abdulvahhâb'ın iddia ettiği gibi sahâbî kavlinin Mâlik'e göre mutlak olarak hüccet olmadığı hususu eleştiriye uğramıştır⁸⁷. İmâm Mâlik çoğu müçtehit gibi bazen sahâbî kavlini haber-i vâhid konumunda görüp ret etmekle

⁸¹ Apaydın, "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İnamlarının Uygulamalarından Örnekler", 380.

⁸² Tam adı, Kadı Ebu Muhammed Adulvahhâb b. Ali b. Nasr b. Ahmed b. Harun b. Mâlik b. Tavk e-Teğlebî el-Bagdâdî'dir. Önemli Mâlikî fakihlerindendir. Hicri 422 yılında vefat etmiştir. Hallikan, III, 219.

⁸³ Zekeşi, *Bahru'l-Muhît*, III, 145; Zerkeşi'den naklen: Şa'lân, II, 1114.

⁸⁴ Abdilber, Ebi Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsi, *Câmiü' Beyâni'l-İlm ve Fadlihi(I-II)*, Dâru'l-İbn Cevziyye, Riyad 1994, II, 905.

⁸⁵ Abdilber, *Câmiu Beyâni'i-İlm*, II, 906.

⁸⁶ Abdilber, *Câmiu Beyâni'i-İlm*, II, 922.

⁸⁷ Zekeşi, *Bahru'l-Muhît*, III, 145.

birlikte onun sahâbî kavlini toptan ret ettiği söylenemez⁸⁸.

Bir diğer görüşe göre İmâm Mâlik sahâbînin sözünü ancak nakil ile bilinebilecek olan bir meselelerde hüccet kabul etmektedir⁸⁹. Mâlik'in sahabelerin icmâsına ve onların görüşlerinden güzel gördüklerine tabi olduğu belirtilmektedir⁹⁰.

Bir başka görüşe göre İmâm Mâlik, sahâbe kavlini en genel manada amel edilmesi gerekli olan bir sünnet olarak kabul etmektedir.⁹¹ Ömer b. Abdülaziz'in; "Hz. Peygamber ve ondan sonra emir sahipleri sünnetler ortaya koydular... Kim onların koyduğu sünnetlere iktidâ ederse hidâyet bulur... Kim de bu sünnetlere muhalefet ederse, müminlerin yolundan başka bir yola uymuş olur. Allah onu yüz çevirdiği şeyle baş başa bırakır ve onu cehenneme atar. Cehennem ne kötü bir gidiş yeridir" dediği, bu sözün Mâlik tarafından beğenildiği rivâyet edilmekte ve Mâlik'in bu rivâyete dayanarak sahâbilerin uygulamalarını sünnet olarak gördüğü ifade edilmektedir⁹².

Mâlik'in sahâbe kavlini hadis statüsünde değerlendirmesinin nedenlerinden biri olarak, sahâbenin çoğu durumda Hz. Peygamber'e yalan isnat etmek korkusuyla hadisleri Rasullah(sav)'a izafe etmeksizin kendi görüşüymüş gibi nakletmeleri olduğu söylenebilir⁹³.

İmâm Mâlik'in sahâbî kavlini hadis kategorisinde görmesinin doğal sonucu olarak, kimi durumlarda sahâbî kavli ile lafzı ve manasıyla doğrudan Hz. Peygamber(sav)'e izafe edilen hadis çeliştiğinde sahâbî kavlini hadise tercih ettiği vaki olmuştur. Onun sahâbî kavlini hadise tercih etmesi, mevkuf hadisi merfû hadise tercih etmek anlamına gelmemektedir. Bu durum sadece İmâm Mâlik'in sahâbeden gelen hadise aykırı sözün de Peygamber'e izafe edilmeksizin nakledilen bir hadis olarak gördüğünün delili olarak kabul edilebilir. Temelde İmâm Mâlik, sahâbe görüşünü sünnet olarak gördüğü için bu noktada söz konusu olan, daha güçlü rivâyetin daha zayıf rivâyete tercih edilmesidir⁹⁴.

İmâm Mâlik'in sahâbe kavlini sünnet gibi değerlendirmesinin altında yatan ana nedenin İmâm Mâlik yaşadığı dönemde hadis usûlü ve fıkıh usûlünü bugünkü anlamda tam teşekkül etmemiş olması ve İmâm Mâlik'in rivâyetlerin

⁸⁸ Şa'lân, Abdurrahman b. Abdullah, Usûlu'l-Fıkhî'l- İmâm Mâlik(I-II), Riyâd, 2003, II, 1114.

⁸⁹ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II, 138; Bâci, Ebi Velid Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *Müntekâ(I-IX)*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata), Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut, 1999, V, 128-129.

⁹⁰ Ebû Zehre, *Tarihü Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 467; Hafif, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 263.

⁹¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 328-329; Özen, 511.

⁹² Ebû Zehre, *Mâlik*, 329.

⁹³ İbn Kayyim, *I'lâm*, IV, 147-148; Ebû Zehre, *Mâlik*, 265.

⁹⁴ Özel, "Mâlik b. Enes" 511; Aktepe, 222.

kime izafe edildiğinden ziyade rivâyet kanalının sağlamlığıyla ve konuya hâkimiyetiyle ilgilenmesidir⁹⁵.

Sahâbî kavlinin İmâm Mâlik tarafından sünnet gibi algılanmasının diğer bir gerekçesi Mâlik'in haberin kime ait olmasından ziyade kimin kanalıyla geldiğine daha çok önem vermesidir. İmâm Mâlik hakkında gelen bazı rivayetler bu gerçeğin bir ifadesi niteliktedir. Mesâla, Abdurrahman b. Mehdî(ö. h. 198), "Hadîsin sıhhati konusunda hiç kimse Mâlik'e takdim edilemez." demektedir. Yine bu yönde Ebû Ömer'den, "İmâm Mâlik şaz ilimleri terk etme hususunda insanların en şiddetlisiydi. İnsanların hallerini araştırma-eleştirme konusunda en hassasıydı. Hifzetme konusunda o insanların güçlüsüydü." şeklinde bir görüş nakledilmektedir⁹⁶.

Bu konuda bizzat İmâm Mâlik'ten rivâyet edilen görüşler de vardır. Bunların bir kısmı şu şekildedir:

"Bu beldede hadîs rivâyet eden birçok fazilet ve doğruluk ehline mülaki oldum. Fakat onlardan kesinlikle bir şey rivâyet etmedim. Ona niçin ya Ebâ Abdillah denildi. Dedi ki: Onlar ne rivâyet ettiklerinin farkında değillerdi"⁹⁷. "Bu ilim borç hükmündedir. Borcu kimden aldığınıza dikkat edin. Şu mescidin yanında "Fulan dedi", Resullah şöyle dedi" diye hadîs rivâyet eden yetmiş kişi gördüm. Ben onlardan bir şey almadım. Eğer onlardan biri şu beytu'l-malın başkanlığına tayin edilseydi, bu görevi hakkıyla yerine getirirdi. Fakat onlar bu ilmin(hadîs) gereğini yerine getirmezler"⁹⁸.

Bu rivâyetlerin Mâlik'in hadîsin kime izafe edildiğinden ziyade hadîsin kaynağının sağlamlığına ve hadîs ilmine vukufiyetiyle ilgilendiğini göstermektedir.

İmâm Mâlik'in sahâbî kavillerini mücerred taklîd ve ittibâ etmek bağlamında değil de sünnet olarak ele alması, onun sahâbî kavline yaklaşımı noktasında İmâm Şafîi ve Ebû Hanife'den farklı bir konumda olduğuna delalet etmektedir. Zira Ebû Hanife⁹⁹ ve İmâm Şafîi¹⁰⁰ sahâbe kavlini İmâm Mâlik'in yaklaşımından farklı olarak taklîd ve ittibâ bağlamında ele almaktadır. Bu iki görüş arasında sahâbî kavlinin haber-i vâhîde takdim edilip-edilmemesi

⁹⁵ Bardakoğlu bu hususu şöyle açıklar: "Gerçekten de bazı Hanefîlerin ve ayrıca Şianın, ilk usûl kitabını mezhep imamlarının yazdığı iddiası mevcutsa da, bugün için rahatlıkla ifade edebiliriz ki İslâm Hukuk Usûlünün ilk telif eseri İmâm Şafîi'nin er-Risâle'sidir. Fakat gerek Ebû Hanife'nin, İmâm Mâlik'in ve gerekse Muhammed Bâkır ve İmâm Cafer'in ve diğerlerinin rey ve içtihadlarında bağlı oldukları ve takib ettikleri bir takım usûl ve esaslar mevcuttu, fakat telif ve tedvin edilmemişti." Bardakoğlu, Ali, *İslâm Hukukunda Metodolojik İhtilaflar ve Sonuçları*, Kayseri, 1987, 21.

⁹⁶ İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *et-Temhîd li ma fi'l Muzaatâ'i min Maânî ve'l-Esânîd(I-XXVI)*, (thk. Mustafa Ulvî), Rabat 1967, I, 65.

⁹⁷ Abdilber, *Temhîd*, I, 66.

⁹⁸ Abdilber, *Temhîd*, I, 67.

⁹⁹ Abdilber, el-İntikâ, 142; Ünal, 82.

¹⁰⁰ İmâm Şafîi, er-Risâle, 321; Aktepe, 237-238.

hususunda önemli farklar vardır. İmâm Mâlik Sahâbî kavillerini sünnet mesabesinde gördüğü için, tearuz halinde sahâbî kavlini haber-i vâhide tercih etmesine karşın İmâm Şafii ve Ebû Hanife sahâbî kavlini mücerred taklid ve ittiba' olarak kabul ettikleri için ancak hadîs olmadığı zaman sahâbî kavlini haber-i vâhide tercih etmektedirler¹⁰¹. Söz gelimi, hac aylarında umre yapılıp yapılmaması konusunda İmâm Mâlik ve İmâm Şafii'den iki farklı görüş rivayet edilmektedir. Buna göre, Mâlik'e göre hac aylarında umre mekruhtur. İmâm Mâlik, bu konuda Hz. Ömer'in kavlini alıyor; Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadisle amel etmiyor¹⁰². Mâlik'in dayandığı söz konusu rivâyet şu şekildedir:

“Mâlik İbni Şihab'dan, o da Muhammed Abdullah b. Haris Nevfel'den, o diyor ki: Muâviye b. Ebû Süfyan'ın hac ettiği yıl, Sa'd b. Ebî Vakkas'la Dahhâk b. Kays'ı dinlendim. Onlar hac zamanı umre yapmayı müzakere ediyorlardı. Dahhak, “Bunu Allah'ın emrini bilmeyen yapar”, dedi. Sa'd, “Ey kardeş oğlu, çok kötü söyledin” dedi. Dahhak da “Hz. Ömer bunu nehyetti” dedi. Sa'd da “Bunu Hz. Peygamber yaptı, onunla beraber bizde yaptık”¹⁰³ dedi”¹⁰⁴.

İmâm Mâlik bu rivâyeten hareketle, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i Sa'd'dan daha iyi bileceğini öne sürerek sahâbe kavlini, haber-i vâhid konumunda bulunan sünnete tercih etmiştir.¹⁰⁵ İmâm Şafii ise bu konuda haberi-i vâhidi sahâbe kavline tercih ederek hac aylarında umreyi güzel gördüğünü belirtir¹⁰⁶.

İmâm Mâlik sahâbe kavlini haber-i vâhid şeklinde subut bulmuş sünnete tercih etmesinden dolayı İmâm Şafii tarafından eleştirilmiştir. Şafii'ye göre İmâm Mâlik bu hususta aslı fer'in mevkiine, fer'i de aslın mevkiine koymuştur. Çünkü Hz. Peygamber (sav)'in sözü asıl, sahâbinin sözü ise ona dayanan fer'dir¹⁰⁷.

İmâm Mâlik'in, sünnet olarak kabul ettiği sahâbî kavlinin bazı şartlar taşıması zorunludur. Bu şartlar şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Sahâbî kavlinin içtihadı dayanmaması. 2. Sahâbî kavlinin nakille ilgili olması. 3. Sahâbî kavlinin sahâbe indinde amel edilen bir hususla ilgili ya da öteden beri ehl-i ilmin iktida ettiği bir mesele olması. Bu şartları taşıyan sahâbî kavli İmâm Mâlik'e göre sünnet konumundadır¹⁰⁸. Bunun için İmâm Mâlik, haccın bir kısım vecibelerini

¹⁰¹Ebû Zehre, *Mâlik*, 336-337.

¹⁰²Ebû Zehre, *Mâlik*, 337.

¹⁰³ Söz konusu rivâyetin aynısına Leysî kanalıyla rivâyet edilen Muvatta' nushasında rastlamadık. Tam aksine hac aylarında umreyi mubah gösteren rivâyetlere rastladık. Geniş bilgi için bkz. Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I, 460-461.

¹⁰⁴Ebû Zehre, *Mâlik*, 337.

¹⁰⁵Şafii, *Muhammed b. İdrîs, Ümm(l-XI)*, (thk. Rifat Fevzi Abdulmutalib), Dâru'l-Vefâ, Beyrut, 2001, VIII, 761;Ebû Zehre, *Mâlik*, 337-338.

¹⁰⁶Şafii, *Ümm*, VIII, 761.

¹⁰⁷Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 467;Ebû Zehre, *Mâlik*, 336-337.

¹⁰⁸ Hafîf, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 263.

yerine getirirken, bâzı sahâbilerin fetvalarına göre amel edip Hz. Peygamber (sav)'den bu hususta rivâyet edilen bir hadisi terketmiştir. Çünkü bu sahâbilerin, hac sırasında Hz. Peygamber'in emri olmaksızın herhangi bir fiili yapması mümkün değildir. Zira hacc ile ilgili ibâdetler nakle dayanır ve başka şekilde bilinemez¹⁰⁹.

İmâm Mâlik'e göre sahâbenin re'yle yaptıkları icthad da dine ve sahih sünnete en yakın olanıdır. Çünkü onlar vahyin inişi zamanında bulundular, onların sözü, sarîh sünnet değilse de, sünnetin mana ve ruhuna yakın bir sözdür. Ayrıca İmâm Mâlik, sahâbe bir meselede ittifak etmişlerse, icmâ' olması itibariyle o meseleyi hüccet ve delil sayar, onlara tâbi olur. Eğer sahâbe bir meselede ihtilaf etmişlerse o zaman sünnete en yakın olanı veya kıyasa uygun düşeni alır. Eğer yalnız sahâbeden bir kavil nakl olunmuşsa o sözü olduğu gibi alır. İmâm Mâlik'e göre sahâbenin içtihadı, sonraki dönem müçtehidlerin içtihadından daha hayırlıdır¹¹⁰.

İmâm Mâlik'in bazı hususlarda sadece içtihadı dayanan sahâbi kavline yer vermekte; aynı hususta merfû hadîsi zikretmemekte; sahâbe içtihadını hem kendi içtihadından daha fazla önemsemektedir. İmâm Mâlik'in rüyeti hilal konusunda sadece Hz. Osman'a ait bir içtihadı yer vermesi ve akabinde de bu içtihadın lehine kanaat belirtmesi bu durumun bir örneğidir.¹¹¹ İmâm Mâlik, Hz. Osmân'a ait bu içtihadı zikrettikten sonra içtihadın lehine kanaatini şu şekilde belirtir: "Şevval hilalini sadece kendisi gören kimse orucunu bozmasın. Çünkü ona inanmayanlar onu itham ederler. Kendileri hilâli gördüklerinde "biz hilâli gördük!" derler. Kim gündüzden Şevval hilâlini görürse orucunu bozmasın. O gün akşama kadar oruca devam etsin. Çünkü gördüğü hilâl ertesi günün hilâlidir¹¹². İmâm Mâlik'in sahâbe kavline önem vermesinin çeşitli sebepleri vardır. Zira onlar, Muhacir ve Ensar'dan ilk Müslüman olanlar olup İslâm'a hizmet etmişlerdir. Allah, onlara uyanları Kur'ân'da övmüştür. Onlar, Hz. Peygamberin döneminde yaşadıkları için, vahyin nazil oluşuna şahitlik etmişlerdir. Hz. Peygamber'in emirlerini harfiyen yerine getirir; sünnet olanı beyan eder, kendileri de tâbi olurlar. Onlar bu dini en iyi bilenlerdir. Hz. Peygamberin sünnetini en iyi tanıyanlardır. Bu yüzden onların kavillerini almak, sünneti almaktır, ona uymaktır¹¹³.

B. İmâm Mâlik'in Sahâbi Kavline Dayanarak Hüküm Vermesi

Kadî Abdulvahhâb'dan rivâyet edilen iddia hariç, genel kanaate göre İmâm Mâlik sahâbi kavlini hüccet olarak kabul etmiş ve sahâbi kavliyle amel etmeyi

¹⁰⁹Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 467.

¹¹⁰Ebû Zehre, *Mâlik*, 334.

¹¹¹ "İmâm Mâlik'den: Duyduğuma göre Osman b. Affan zama-nında sabahtan hilâl görünmüş, fakat Hz. Osman orucunu boz-mayarak akşama, güneş batıncaya kadar oruca devam etmiştir." Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivâyeti), I, 387.

¹¹² Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivâyeti), I, 387.

¹¹³Ebû Zehre, *Mâlik*, 330.

tercih etmiştir¹¹⁴. Muvatta'da ve Müdevvene'de zikredilen sahâbe görüşleri bunun açık bir göstergesidir¹¹⁵.

Muvatta'da yer verilen sahâbe görüşlerinin içinde özellikle Hz. Ömer ve oğlu İbn Ömer'in fetvalarının çokluğu dikkat çekmektedir¹¹⁶. İmâm Mâlik'in Muvatta'da zikredip amel ettiği sahâbe sözlerinin çoğunluğu Hz. Ömer¹¹⁷ ve oğlu Abdullah'a¹¹⁸ aittir. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah b. Ömer'den zikredilen görüş sayısı yaklaşık olarak ikiyüz atmış olmakla birlikte, diğer sahâbelerin tümünden zikredilen görüş sayısı yüz seksen civarındır¹¹⁹.

İmâm Mâlik sahâbe sözlerini aktarmada farklı metotlar uygular. Bazı sahâbe sözlerini aktarırken amel ettiğine veya etmediğine dair yorum yapmaz. Mesala Hz. Ömer'in fetvasını içeren şu hadîsi aktardıktan sonra yorum yapmadan bir diğer hadîse geçer:

“Abdullah b. Ömer'in âzadlısı Nâfi' der ki: Ömer b. el-Hattab (r.a.) valilerine şunu yazdı: “Bana göre en önemli vazifeniz namazdır. Kim onu vaktinde kılsa, dinini korumuş olur. Kim de namazlarını ihmal ederse, diğer vazifelerini haliyle daha çok ihmal eder.” Hz. Ömer daha sonra da şunları yazdı: “Öğle namazını, bir şeyin gölgesi fey-i zevalin dışında bir arşın oluşundan itibaren, gölgeniz bir misli oluncaya kadar kılın. İkinci namazını, henüz güneş yüksekte, beyazken kılın. Namazdan sonra, güneş batmadan önce bir atlının iki veya üç fersah gidebileceği kadar bir zaman olsun. Akşamı, güneş batınca kılın. Yatsıyı, kırmızılığın (akşam şafağının) kaybolmasından itibaren gecenin üçte birine kadar kılın. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin! Sabah namazını, yıldızlar batmadan parlakken kılın”¹²⁰.

İmâm Mâlik her ne kadar bazen sahâbe sözlerine olumlu veya olumsuz yönde yorum yapmasa da o aynı hükmü teyid edici hadîslerle kanaatini izhar etmeye çalışır. Mesala Hz. Ömer'in namaz vakitlerine dair yukarıdaki fetvasını kabul ettiğini belirtmemekle birlikte benzer hükmü taşıyan mütakip hadîsleri eserine alarak aynı hükmü kabul ettiğini gösterir¹²¹. Nitekim İmâm Mâlik'in namaz vakitlerine dair Hz. Ömer'in yukarıdaki fetvasını kabul ettiğine dair bir

¹¹⁴ Karâfi, *Tenkîh*, 445; Gazâlî, *Mustaşfâ*, II, 450; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 428; Ebû Zehre, Mâlik, 328; Hudari, 241-242; Şa'lân, II, 1117; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Apaydın, “Sahâbi Kâvli”, 501.

¹¹⁵ Mâlik b. Enes Ebî Abdillâh, *Müdevvenetu'l-Kübrâ(I-IV)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 156 vd.; Şa'lân, II, 1121.

¹¹⁶ Simâin Hâlidî, 299; İsmâil Hâlidî, 101; Özel, 511.

¹¹⁷ Mâlik, *Muvatta* (Leysi Rivâyeti), I, 6-7-8-9-12-20-21-24-26-36-40-41-45-49-50-72-82-102.

¹¹⁸ Mâlik, *Muvatta* (Leysi Rivâyeti), I, 13-22-25-34-38-43-47-52-56-65-76-81-86-91-95-104.

¹¹⁹ Şa'lân, II, 1122.

¹²⁰ Mâlik, *Muvatta* (Leysi rivâyeti), 7 nolu hadîs, I, 37.

¹²¹ Mâlik, *Muvatta* (Leysi rivâyeti), 7-8-9-10 nolu hadîsler, I, 37-38.

rivâyet de Müdevvene' de zikredilmektedir¹²².

İmâm Mâlik sahâbî kavline eserinde yer verirken takip ettiği bir diğer yöntem yer verdiği görüş hakkında olumlu ya da olumsuz yönde doğrudan kanaat belirtmesidir. Yetimlerin mallarında zekât alınması hakkında Hz. Ömer ve Hz. Aişe'ye ait iki görüşü aktardıktan sonra, bu iki fetvayla amel ettiğini belirtmesi bunun örneğini teşkil etmektedir¹²³.

İmâm Mâlik sahâbe kavliyle ihticac ederken kullandığı bir diğer yöntem tercih ettiği hükmü gerekçelendirme amacıyla yorum yapmasıdır. İmâm Mâlik Hz. Ömer'den rivayet edilen bir görüşe Muvatta'da yer verdikten sonra rivayetin çerçevesinde yorum yapmaktadır. Hz. Ömer'den aktarılan rivayet şu şekildedir:

"Halid b. Eslem'den; Ömer b. Hattâb, bulutlu bir Ramazan gününde güneş battı, akşam oldu zannederek orucunu açtı. Biraz sonra bir adam gelerek: Mü'minlerin emiri! Güneş çıktı! dedi. Bunun üzerine Ömer; Telifisi kolay! Biz içtihat ettik diye karşılık verdi"¹²⁴.

İmâm Mâlik bu rivayeti aktardıktan sonra kanaatini şu şekilde belirtir: "Hz. Ömer, "telifisi kolay" sözüyle bize göre –Allah bilir ya– kaza etmeyi, kaza etmenin kolaylığını kasetmiş ve "yerine bir gün oruç tutarız" demek istemiştir¹²⁵.

İmâm Mâlik burada tamamen kanaatine dayanarak hüküm vermekte ve Hz. Ömer'in sözlerine dair yorum yapmaktadır.

İmâm Mâlik hüküm açısından birbirine zıt iki sahâbî kavli ile karşı karşıya kaldığında, kendine has tercih vecihlerinden bulunarak, o görüşlerden birini tercih etmiş ve böylece sahâbe kavliyle amel hususundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Meselâ, iki namazın birleştirilmesi(cem'u's-salateyn) hususunda birbirine aykırı hüküm bildiren iki sahâbe kavli varid olmuştur. Her ne kadar İmâm Mâlik eserinde namazların cem'i husunda doğrudan bir görüş belirtmese de onun namazların cem'ini esas alan sahâbe kavliyle amel ettiğini İmâm Şafiî'nin "*İhtilâfu Mâlik ve's-Şafiî*" adlı eserinde öğrenmekteyiz.¹²⁶ İmâm Mâlik bu hususta Muvatta'da sadece namazların cem'ini esas alan hadîslere yer verip namazlarda cem'i belli kayıtlara tâbi tutan hadîslere yer vermemesi dikkat çekicidir. İmâm Mâlik, İmâm Şafiî tarafında da sabit bulunan ve farklı senetlerle

قول عمر بن الخطاب¹²²

قال سحنون قال ابن القاسم: قال مالك: أحب ما جاء في وقت صلاة الظهر إلي

Mâlik, *Müdevvene*, I, 156.

¹²³ Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I, 342-343.

¹²⁴ Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I, 407-408.

¹²⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I, 408.

¹²⁶ Şafiî, Muhammed b. İdris, "*İhtilâfu Mâlik ve's-Şafiî*" (*Ümm içinde*), (thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib), Dâru'l-Vefâ, Beyrut 2001, VIII, 519-520.

zikredilen “*Rasûllullah Tebûk seferinde öğle ile ikidi namazını ve akşam ile yatsı namazını cem ile kıldı*”¹²⁷ şeklindeki hadîse yer vermesine rağmen İmâm Şâfiî’nin zikrettiği ve İbn Mesud’dan gelen “*Resullullah Müzdelife dışında namazları cem ile kılmadı*”¹²⁸ şeklindeki hadîse yer vermez. Bu durum Mâlik’in Muvatta’ zikrettiği rivâyetleri benimsediği görüşe göre tercih ettiğini göstermektedir. Mâlik hadislere eserinde yer verirken bazen parçacı bir yaklaşım sergilemekte; İmâm Şâfiî’nin eserinde uyguladığı gibi lehine ve aleyhine olan bütün hadîslere yer verip tercih ettiği rivâyet etrafında yorumda bulunmak şeklinde bir yöntemle başvurmamaktadır. Bu nokta itibarıyla, İmâm Mâlik’in namazlarda cem’i esas alan rivâyeti tercih edip, cem’i belli kayıtlarla esas alan rivâyeti tercih etmemesinin sebebi Muvatta’da zikredilmemesidir. Bunu da yine İmâm Şâfiî’den öğreniyoruz. Ona göre Şâfiîlerin ve Mâlikîlerin cem’i esas alan rivâyeti tercih etmesinin sebebi müşahedeye dayanan rivâyetin isbat açısından daha kolay olmasıdır¹²⁹.

C. Sahâbî Kavli ve Ameli Ehl-i Medîne

Sahâbeden gelen rivâyet ve görüşlere (eser) önem veren İmâm Mâlik’in fıkıh usûlünde sahâbe kavli ile amel-i ehl-i Medîne arasında sıkı bir ilişki vardır. Sahâbî kavli amel-i ehl-i Medîne’nin tamamlayıcı unsudur¹³⁰. İmâm Mâlik’in sahâbe kavliyle ihticac etmesinin önemli gerekçesi, sahâbelerin çoğunun Medîne’de iskân etmesi sebebiyle, sahâbenin verdiği fetvaların amelin oluşumunda etkili olmasıdır¹³¹. Nitekim İmâm Mâlik’in Muvatta’nın bütün beldelerin tek kitabı haline getirmeyi isteyen halife Ebû Cafer el-Mansûr’un bu isteğine karşı çıkarken kullandığı ifadeler sahâbenin her beldenin ilmi atmosferinin oluşmasındaki etkinliğine vurgu yapmaktadır. Ebû Cafer el-Mansûr(ö. 153)’a verdiği cevapta İmâm Mâlik şöyle der:

“Ey Müminlerin emiri bunu yapma! Zira her beldenin insanına bir takım sözler ulaştı. Onlar birtakım hadisler duydular ve rivâyet ettiler. Böylece her beldenin insanı kendisine ulaşan rivâyet ile amel etti. Her beldenin insanı sahâbe ihtilafları arasında kendine uygun olanı seçti. İnsanları inandırdığı şeyden döndermek zor bir iştir. Onları olduğu şey üzere bırak”¹³².

İmâm Mâlik, bu sözleriyle hem sahâbenin bir beldenin ilmî atmosferinin oluşumundaki etkisine hem de devlet eliyle bir beldede hâkim olan fikhî uygulamaların bir başka beldeye dayatmanın yanlışlığına; dolayısıyla rivâyet farklılıklarından kaynaklanan uygulama farklılıklarının olabileceğine vurgu

¹²⁷ Şâfiî, *İhtilâfu Mâlik ve’s-Şâfiî*(el-Ümm içinde), VIII, 519-520; Mâlik, *Muvatta’*(Leys rivâyeti), I, 205.

¹²⁸ Şâfiî, *İhtilâfu Mâlik ve’s-Şâfiî*(el-Ümm içinde), VIII, 520.

¹²⁹ Şâfiî, *İhtilâfu Mâlik ve’s-Şâfiî*(el-Ümm içinde), VIII, 520-521.

¹³⁰ Apaydın, “Sahabi Kavli”, s 501.

¹³¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 329.

¹³² Mâlik, *Muvatta’*(Şeybânî), Mukaddime, 14; Kadı İyâz, *Tertib*, II, 72.

yapmaktadır. Ayrıca İmâm Mâlik'in bu sözlerinden onun amel-i ehl-i Medîne'ye aykırı düşen sahâbî kavline ihtiyatlı yaklaştığı anlaşılmaktadır.

İmâm Mâlik'in hüccet olarak kabul ettiği amel-i ehl-i Medîne'nin oluşumunda sahâbî kavlinin önemli bir rol oynadığını ima eden ifadeleri onun Leys b. Sa'd'a gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir. Bu mektupda İmâm Mâlik, Medîne amelinin oluşumunda Hz. Peygamber'in uygulamalarından sonra sahâbî kavlinin ve uygulamalarının önemli bir fonksiyon yerine getirdiğini belirtmektedir¹³³. İmâm Mâlik şöyle der:

“İnsanlar Medînelilere tabidir; çünkü hicret oraya yapılmış, Kur'ân orada nazil olmuş, haram ve helal orada bildirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber onların arasında idi. Onlar vahye, Kur'ân'ın inişine şahit oluyorlardı. Hz. Peygamber onlara emir veriyor, onlar da buna itaat ediyorlardı. Allah onun vefatını dileyerek ona kendi yanındakini tercih edinceye kadar o insanlara sünnetlerini anlatıyor ve onlar da buna tâbi oluyorlardı. Allah'ın salât ve selamı, rahmet ve bereketi onun üzerine olsun. *Peygamber'den sonra ümmeti içinde insanların ona en çok tabi olanlarından işbaşına geçenler yeni olaylarla karşılaşmışlar, bunlardan bildiklerini infaz etmişler, bilmediklerini sormuşlar, ictihadlarında ve ilk zamanlarında kuvvetli bulduklarını almışlar; eğer birisi onlara muhalefette daha kuvvetli ve daha üstün bir şey söylemişse, kendi görüşlerini bırakıp onunla amel etmişlerdir*”¹³⁴.

İmâm Mâlik söz konusu mektupta Hz. Peygamber(sav)'den sonra Medîne'ye özgü amelin oluşmasında Hz. Peygamber(sav)'den sonra sahâbenin icraatlarına değinmekte; sahâbenin yeni olayların çözümü hususunda ya mevcut ameli uyguladıklarını ya da bilgili olanlardan sorarak amelin gelişmesine katkı yaptıklarını ima etmektedir.

Zikrettiğimiz bu mektup dışında İmâm Mâlik'e ait başka rivâyetlerde de Medîne amelinin oluşumunda sahâbenin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. İmâm Mâlik'e Muvatta'da kullandığı kendi fikhî literatürüne ait terimlerin delâlet ettiği mana hakkında sorulduğunda şöyle dediği nakledilmiştir:

“Şu kitapta (Muvatta') bulunanların çoğu re'ydir. Yemin ederimki bunlar bana ait re'y değil; ilim, fazilet ve takvâ sahibi üstadlarımdan duyduklarımdır. Bu üstadların sayısı çok olduğu için, bunlara re'y dedim.(...) Burada الأمر المجتمع عليه dediklerim, ilim ve fıkıh sahibi âlimlerin ittifakla kabul edip, ihtilaf etmedikleri mesâildir. الأمر الذي أدركت عليه الناس و أهل العلم ببلدنا veya الأمر عندنا dediklerim bizde halkın tatbik ettiği, hükümlerin buna göre verilebildiği, avam-havas herkesin bildiği hükümlerdir. 'Be'du ehli ilmi' dediklerim, âlimlerin görüşleri içinde benim beğenip tercih ettiklerimdir. Onlardan duymadıklarım gelince, içtihat ettim, mülâkî olduklarımla mezhepleriyle kendi re'yimi

¹³³ Kadı İyâz, I, 41-43;

¹³⁴ Kadı İyad, I, 64-65;Ebû Zehre, *Mâlik*, 127-128.

karşılaştırdım ki haktan ve Medîne ahâlisinin mezhebinden uzaklaşmış olmayayım"¹³⁵.

İmâm Mâlik'in bu ifadelerinde amel-i ehl-i Medîne'nin oluşmasında raşid halifelerden itibaren var olan sahâbe uygulamalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'e izafe edilen "'Allah'a and olsun, amelin aksine bir hadîs nakleden kimseye karşı zor kullanacağım"¹³⁶ ve Zeyd b. Sâbit'te ait "Medînelileri bir şey üzerinde icmâ ettiğini görürsen bil ki o sünnettir"¹³⁷ şeklindeki iki rivâyet, İmâm Mâlik ile şöhrete kavuşan, onun tarafında sıkça kullanılan Medîne amelinin sahâbe döneminden itibaren oluşmaya başladığını göstermesi açısından dikkate değerdir¹³⁸.

Muvatta'da amel-i ehl-i Medîne'ye sık sık vurgu yapıldığı göz önünde bulundurulunca İmâm Mâlik'in halife Ebû Cafer el-Mansur'un Muvatta'nın bütün beldelerin tek kaynağı haline getirilmesi teklifi karşısında ileri sürdüğü görüşlerin zımnen sahâbenin amel-i ehl-i Medîne'nin oluşumundaki önemine işaret ettiği düşünülebilir. İmâm Mâlik'in halifenin teklifine karşı, "Rasûlullah'ın sahâbeleri her tarafa dağılmışlardır. Ben ise yalnız kendi bölgemdekilerin ilmini topladım"¹³⁹ şeklinde söylediği cümlelerin sahâbî kavlinin amel-i ehl-i Medîne'nin oluşmasındaki fonksiyonuna vurgu yapması açısından önemlidir.

Amel-i ehl-i Medîne ile sahâbî kavli arasında red ve kabul açısından sıkı bir ilişkisi vardır. İmâm Mâlik bazen amel-i ehl-i Medîne'ye uygun olduğu için sahâbî kavlini kabul eder. Mesala, hayız görmeyen kadın iddet süresiyle ilgili Hz. Ömer'in fetvasını kabul ettiğinin belirtmeden önce "Hayız görmeyip boşanan kadının iddetiyle ilgili yanımızdaki amel göre (العمل عندنا) ..." ifadesini kullanır¹⁴⁰. Bu ifadeye göre amel-i ehl-i Medîne'nin sahâbî kavlinin kabulünde bir test görevi gördüğü söylenebilir.

İmâm Mâlik, amel-i ehli Medîne'ye uygun olan sahâbî kavliyle amel etmesinin tabii bir sonucu olarak, amel-i ehl-i Medîne'ye uygun olmayan sahâbî kavliyle amel etmemektedir¹⁴¹. Ona göre amelle sahâbî kavli hüküm bakımında çatıştığında amel tercih edilir. Söz gelimi İmâm Mâlik, hutbede okuduğu secde ayeti sebebiyle minberde indikten sonra tilâvet secdesi yapan Hz. Ömer'in bu davranışını amel-i ehl-i Medîne doğrultusunda olmadığı için kabul etmez. Ona göre amel Hz. Ömer'in yaptığı şekilde ortaya çıkmamıştır¹⁴².

¹³⁵ Kadı İyâz, I, 192- 194; Khalidi, Smain, "Muhteva Muvatta'î Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hâdis" Hadîs Tetkikleri Dergisi, 2007, S.: 5, 101; Karaman, İslam Hukukunda İctihad, 135

¹³⁶ Kâdi İyâz, I, 66; Aktepe, 204.

¹³⁷ Fesevî, *Marîfe*, I, 438.

¹³⁸ Dutton, Yasin, "Sünnet, Hadîs Ve Medîne Ameli" (çev.: Yavuz Göktaş), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, 2000, S.: 4, s. 195-213.

¹³⁹ Abdilber, *el-İntikâ'*, 80-81; Özel, "Mâlik b. Enes", 508.

¹⁴⁰ Mâlik, *Muvatta'*, II, 96.

¹⁴¹ Bâci, *İhkâm*, 427; Şa'lân, II, 1116.

¹⁴² Mâlik, *Muvatta'* (Leysi rivayeti), Kurân 16; Aktepe, 221.

D. İmâm Mâlik'in Sahâbe Kavliyle Amel Etmeyi Terk Ettiği Durumlar

İmâm Mâlik, çoğu durumda sahâbî kavliyle amel ettiği gibi, kimi durumlarda çeşitli gerekçelere dayanarak sahâbî kavliyle amelî terk ettiği görülmektedir¹⁴³. İmâm Mâlik'in bazı durumlarda sahâbî kavliyle amel etmemesinin en önemli gerekçesi sahâbî kavlinin amel-i ehl-i Medîne'ye, kıyasa ve Kur'ân-Kerim'in lafzının zahirine aykırı olmasıdır¹⁴⁴. Mesalâ Mâlik amele aykırı olduğu için rızası olmadan bir adamın malının devlet eliyle satın alınması konusunda Hz. Ömer'in sözüyle amel etmez¹⁴⁵. Yine, İmâm Mâlik hayvanlara karşı işlenen cinâyette ödenecek tazminatın miktarı hususunda, hayvanın değerinin dörtte birini uygun gören Hz. Ömer'in fetvasını kıyasa aykırı bulmuştur. Mâlik bu durumu mala karşı işlenen suçla kıyas edip, söz konusu suç malın kıymetinden ne kadar eksiltiyorsa o kadar tazminat ödenmesi gerekli fikrini ileri sürmektedir¹⁴⁶.

İmâm Mâlik, Hz. Aişe'den rivâyet edilen süt emmeyle ilgili bir rivâyeti amel-i ehl-i Medîne'ye uygun olmadığı gerekçesiyle red etmiştir¹⁴⁷. Ayrıca sert cisimlerle av avlamanın hükmü hususunda Kur'an'a aykırılık teşkil etmesi sebebiyle Abdullah b. Ömer'in bir içtihadıyla amel etmemiştir¹⁴⁸.

İmâm Mâlik'in bazı durumlarda sahâbî kavliyle amel etmeyi terk etmesinin bir diğer gerekçesi sahâbî kavlinin kıyasa aykırı olmasıdır. Bundan dolayı İmâm Mâlik, hayvanlara karşı işlenen cinâyette ödenecek tazminatın miktarı hususunda, hayvanın değerinin dörtte birini uygun gören Hz. Ömer'in fetvasıyla amel etmemiş; bu durumu, mala karşı işlenen suçla kıyasla söz konusu suç malın kıymetinden ne kadar eksiltiyorsa o kadar tazminat ödenmesi gerekli olduğu içtihadında bulunmuştur¹⁴⁹.

Özetle Mâlik, Kur'an'ın açık lafzına, Amel-i Ehl-i Medîne'ye ve kıyasa aykırı olduğu bazı durumlarda sahâbe kavliyle amel etmemiştir. Bu durum, İmâm Mâlik'in sahâbî kavliyle amel etmeyi bazı kayıtlara mebnî kıldığını göstermektedir. Yani Mâlik, sahâbî kavli karşısındaki tutumu belli kriterlere bağlıdır. O sahâbe kavliyle rastgele amel etmemiş; amel ettiği ya da etmediği durumlarda bazı gerekçeler ileri sürmüştür.

¹⁴³Mâlik, *Muvatta'*(Leysi Rivâyeti), I, 635; Dere, Ali, "İmâmMâlik'in Hadis Metinlerini Değerlendirme Kriteri Üzerine", *Journal Of İslamic Research*, C. X, S. 1-2-3-4, (s. 69-73), y. y., 1997, 71.

¹⁴⁴ Bâci, *İhkâm*, 427;Şa'lân, II, 1116.

¹⁴⁵ Mâlik, *Müdevoene*, IV, 385; Şa'lân, II, 1116.

¹⁴⁶ Apaydın, "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler", 393.

¹⁴⁷ Mâlik, *Muvatta'*(Leysi rivâyeti), II, 127-128.

¹⁴⁸ Mâlik, *Muvatta'*(Leysi Rivâyeti), Hadis no: 1417, I, 635.

¹⁴⁹ Apaydın, "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler", 393.

İmâm Mâlik sahâbî kavliyle amel etmediği durumlarda takip ettiği yöntem hususunda İmâm Şâfiî'nin eleştirilerine maruz kalmıştır. İmâm Şâfiî'ye göre İmâm Mâlik'in sahâbî kavliyle amel etmediği durumlarda takip ettiği yöntem, kendi içinde birtakım tutarsızlıklar barındırmaktadır¹⁵⁰.

İmâm Şâfiî'ye göre İmâm Mâlik, bazen Hz. Ömer'in kavliyle hadîsi, bazen de hadîsle Hz. Ömer'in kavlini terk ederek, tutarsız davranmaktadır¹⁵¹. Mâlik'in ihramlının koku sürünmesi hakkında Hz. Ömer'in kavliyle hadîsi¹⁵², ihramlının bineğini tımarlaması hakkında İbn Ömer'in kavliyle Hz. Ömer'in fiilini, sayısız konuda da kendi görüşü için İbn Ömer'in kavlini terk ettiğini söyleyen İmâm Şâfiî, Mâlik'in bunlardan dilediğine ittiba ederek keyfî davrandığını, fakat tercih ve kabullerde keyfî davranmanın ilim ehlerinden hiç kimse tarafından câiz görülmediğini söyler¹⁵³.

İmâm Şâfiî'ye göre Mâlik'in sahâbe kavli husundaki tutarsızlıklardan bir diğeri ise Mâlik'in bazen tâbiîn kavline dayanarak sahâbî kavlini terk etmesidir. İmâm Şâfiî, Mâlik'in İbn Ömer'in kavlini Kâsım b. Muhammed ve Said b. Müseyyeb için terk ettiği örneklere eserinde yer vererek bu gerçeği isbatlamaya çalışır¹⁵⁴.

İmâm Şâfiî ayrıca İmâm Mâlik'in sika ravilerin Hz. Ömer'den yaptıkları yüzden fazla rivâyete, Hz. Ebû Bekir'den yaptığı altı rivâyetin beşine muhalefet ettiği gibi Hz. Osman'a da bazı konularda muhalefet ettiğini söyler. Şâfiî, Muvatta' dışındaki hadisler göz önüne alındığında İmâm Mâlik ve Mâlikîler'in bu üç halifeye muhalefetinin katlanacağını ifade eder. İmâm Şâfiî, bu muhalefetin sadece Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi sahâbîlerle sınırlı kalmadığını, Mâlik'in diğer sahâbîlere, Tâbiîn ve Tebeu't-Tâbiîn'den yapılan rivâyetlere de muhalefet ettiğini belirtir¹⁵⁵.

Sonuç

Sahâbe görüşü, sahabe fetvası anlamına gelen sahâbe kavli, birçok müçtehit gibi İmâm Mâlik tarafından da hüccet olarak kullanılmıştır. Sahâbe kavliyle amel etme noktasında Mâlik, Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Ebû Said Berdâi, Ebû Yusuf, İmâm Muhammed, Râzî, Curcânî, Debusî, Pezdevî gibi müçtehitlerin oluşturduğu kalabalık bir gurubun içerisinde yer almaktadır. İmâm Mâlik'in mensup olduğu bu guruba göre Sahabe kavli mutlak olarak

¹⁵⁰Arangül, Muammer, "İmâm Şâfiî'nin "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî" Adlı Eseri Çerçevesinde İmâm Mâlik Eleştirisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, 208-211.

¹⁵¹ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", VIII, 613.

¹⁵² Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", VIII, 588-591.

¹⁵³ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", VIII, 590-591.

¹⁵⁴ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", VIII, 590-591; Arangül, 210.

¹⁵⁵ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", VIII, 590-591; Arangül, 223.

hüccet olup; Kur'ân ve hadiste geçen sahâbeyi övücü ifadeler, sahâbî kavlinin hücciyeti için delil niteliğindedir.

İmâm Mâlik'in Muvatta'da merfû' sünnete yer verdiği gibi sahâbî kavline de yer vermektedir. İmâm Mâlik, Muvatta'da sahâbî kavline yer verirken farklı metotlar uygulamaktadır. O Muvatta'da bazen kendi görüşüne yer vermeksizin sahâbî kavlini aktardığı gibi, bazen de sahâbî kavlini aktardıktan sonra kanaatini izhar etmek için çeşitli yorumlara yer vermektedir. Bu yorumlar bazen sahâbî kavlinin hücciyetini lehine bazen de aleyhine olabilmektedir.

Prensip olarak İmâm Mâlik sahâbî kavlini bir delil olarak kabul etmekle birlikte bazı durumlarda sahâbî kavliyle amel etmemektedir. Sahâbî kavli, amel-i ehli Medine, kıyas ve Kur'an'ın zahirine aykırı olduğunda hüccet olarak kabul edilmemektedir. Sayılan bu gerekçelerin arasında yer alan amel-i ehli Medine, sahâbî kavlinin kabul veya ret edilmesinde en önemli değerlendirme ölçütü olarak kabul edilmektedir.

Kaynaklar

- AKTEPE, İ. E., 2008, "Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı", İnsan Yay., İstanbul.
- APAYDIN, H. Y., 2008, "Sahâbî Kavli", DİA, C. XXXV, s. 500-504, İstanbul.
- APAYDIN, H. Y., 1990, "Sahâbî Sözü'nün Hukuki Değeri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, (323-353), Kayseri.
- ARANGÜL, M., 2009, "İmâm Şâfi'nin "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfi" Adlı Eseri Çerçevesinde İmâm Mâlik Eleştirisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ATAR, F., ----- "Fıkıh Usûlü", MÜİFAV Yay., İstanbul trs.
- BÂCÎ, Ebî Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, 1999, "Müntekâ (I-IX)", (thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata), Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut.
- BÂCÎ, Ebî Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, 1986, "İhkâmu'l Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl", (thk., Abdulmecid Türki), Dâru'l Garbi'l İslâmî. y.y.
- CURCÂNÎ, Ali ibn Muhammed Şerîf, 1985, "Kitâbu't- Ta'rifat", Beyrut.
- DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsâ, 2001, "Takovîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkıh", Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- DERE, A., 1997, "İmâm Mâlik'in Hadîs Metinlerini Değerlendirme Kriteri Üzerine", Journal Of İslamic Research, C. X, S. 1-2-3-4, (s. 69-73), y. y.

- EBÛ YA'LÂ, Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ el-Hanbelî, 1990, "*Udde fî Usûli'l-Fıkı (I-V)*", Riyad.
- EBÛ ZEHRE, M., 1952, "*Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû*", Kahire.
- EBÛ ZEHRE, M., 1993, "*Mezhepler Tarihi*", (çev.: Sıbğatullah Kaya), Birim Yay., İstanbul.
- EBÛ ZEHRE, M., 1989, "*Târîhu Mezâibi'l İslâmî, Dâru'l Fikri'i Arabî*, Kahire.
- HABBÂZÎ, Celâleddîn Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed, 1403, "*el-Muğni fî Usûli'l-Fıkı*", Mektebetu Turasiyye Arabiyye, Mekke.
- HAFÎF, A., 1999, "*Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*", Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire.
- HUDARÎ, M., 1971, "*Târîhu Teşri'i İslâmî*", Mektebetu Ticâriyyeti'l Kubrâ, Kahire.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, 1967, "*et-Temhid li ma fi'l Muvatta'i min Maânî ve'l-Esânîd (I-XXVI)*", (thk. Mustafa Ulvî), Rabat.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, 1994, "*Câmiû' Beyâni'l-İlm ve Fadlihi (I-II)*", Dâru'l-İbn Cevziyye, Riyad.
- İSNEVÎ, Abdurrahman b. Hasan, -----"*Temhîd fî Tahrîci'l-Furui' ala'l-Usûl*", thk. Muhammed Han Heytû, Muessetu'l-Risale, Beyrut.
- KADI İYÂZ, Musâ b. İyâd es-Sebdî, 1965, "*Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik*", Rabâd.
- KARÂFÎ, Şahâbuddîn Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs, "*Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl (I-IX)*", Mekke trs.
- KARÂFÎ, Şahâbuddîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. İdrîs, 2003, "*Tenkîhu'l-Usûl fî İhtisari'l Mahsûl*", Daru'l Fikr, Beyrut.
- KARAMAN, H., 1975, "*İslâm Hukunda İçtihat*", MAÜİF Yay., Ankara.
- KATTÂN, M., 1996, "*Tarih-u Teşri', İslâm*", Riyâd.
- KHALİDÎ, S., 2007, "*Muhteva Muvatta'i Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hâdis*" Hadis Tetkikleri Dergisi, , S: 5, 101.
- MÂLİK b. Enes Ebî Abdillâh, 1997, "*Muvatta'(Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II)*", Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.
- MÂLİK b. Enes Ebî Abdillâh, 1994, "*Müdevenetu'l-Kübrâ (I-IV)*", Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ÖZEL, A., 2006, "*Mâlik b. Enes*", DİA, Cilt: 27, s. 509, İstanbul.

- PEZDEVÎ, Fahru'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefî, "*Kenzu'l Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl (Usûlu'l-Pezdevî)*", Karâçî, trs.
- RAZÎ, Fahreddin, ---- "*el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh (I-IV)*", Müessesetu'l Risâle baskısı, trs.
- ŞA'LÂN, Abdurrahman b. Abdullah, 2003, "*Usûlu'l-Fıkhî'l- İmâm Mâlik(I-II)*, Riyâd 2003.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, "*er-Risâle*", Neş. Ed. Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, Trs.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, 2001, "*İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî*" (Ümm içinde), (thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib), Dâru'l-Vefâ, Beyrut.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, 2001, "*Ümm (I-XI)*", (thk. Rifat Fevzî Abdulmutalib), Dâru'l-Vefâ, Beyrut.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, 2001, "*Ümm (I-XI)*", (thk. Rifat Fevzî Abdulmutalib), Dâru'l-Vefâ, Beyrut.
- ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan, 1995, "*Kitâbu'l-Asl (I-VI)*", Âlemu'l-Kutub, Beyrut.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Muttedâ Huseynî, 1965, "*Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*", Kuveyt.
- ZERKÂ, M., A., 2007, "*İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*", Hazırlayan: Ali Pekcan, Rağbet Yay., İstanbul.
- ZERKEŞÎ, B. Muhemmed b. Bahavar b. Abdullah, 1992, "*Bahru'l Mühit fî Usûli'l-Fıkh (I-VI)*", Kuveyt.
- ZEYDAN, A., 2001, "*el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerâti'l-İslâmiyye*", Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire 2001.